

NEOBJA VLJENA BAŠTINA

IZ HRVATSKOG LATINITETA U BOSNI

104

Prikupljajući građu za proučavanje latiniteta u Bosni i Hercegovini došao sam i do nekih arhivskih neobjavljenih tekstova iz 18. stoljeća, koji se čuvaju u arhivu De propaganda fide u Rimu. Neke mi je tekstove na uvid dao prof. dr Luka Đaković, historičar iz Sarajeva, koji je priredio dvije knjige tih tekstova za publiciranje. Naslov teksta glasi „Scrittura originali Congregazioni Generali 1769. Vol 824.“ – Acta Visitationis Vicariatus Bosnae pro triennio LXI anno Domini 1768.

Jezik ovih i sličnih tekstova srednjovjekovni je latinski ili crkveni latinski jezik. Podosta toga tiče se života i rada franjevaca u našim krajevima, ali nalazimo i mnogo podataka o prilikama i neprilikama našeg stanovništva u to vrijeme, podataka o narodnim običajima, narodnom životu i tome slično. Mjestimice treba zagledati u rječnike srednjovjekovnog latiniteta. Jasno, potrebno je imati osnovno znanje vjerskih običaja, treba znati značenje nekih izraza i riječi, koji se tiču liturgija. Iako su svi ovi tekstovi neznatne filološke vrijednosti, ipak su interesantni za historičare i sve one koje zanima kulturna povijest Bosne u doba turske vladavine. Interesantni su odlomci u kojima se izvještava o otmici djevojaka, o narodnim psovka i raznim slučajevima iz odnosa među stanovništvom pojedinih vjerskih konfesija. Prije nego damo nekoliko odlomaka, neće biti naodmet navesti nekoliko riječi i izraza koje, možda, neki čitatelji ovog časopisa ne bi znali: *synaxis* = *communio* = *sacra cena* = pričest (*eucharistia*), *exhomologesis* = *confessio* = priznanje (ispovijed), *rudera* = ruševine, *coemeterium* = groblje, *presbyter saecularis idiomatis illyrici* = pop glagoljaš, *raptus virginum* = otmica djevojaka; više talijanskih riječi, koje imaju latinski oblik (npr. *refociliatus* = okrijepljen, *immediate* = odmah, *faldistorium* = počasna stolica), *cura* = župa, *curator* = župnik. Sami bosanski franjevci priznaju da nisu veliki znalci latinskog jezika jer žive i rade u teškim okolnostima.

Pogledajmo što o tome izjavljuje Marijan Bogdanović, 22. III 1769. u ovom izvještaju pod brojem 68: *Responsiones ad quaestiones Vicarii apostolici Bosnae Othomanae anno 1768:*

... *Via brevissima omni tempore et securior Roma in Bosnam est Ancona, deinde Spalati ad archiepiscopum transmittendi ab hac Sacra Congr. quodcumque illud sit. Hae sunt responsiones ad quaestiones ab hac Sacra Congregatione mihi propositas. Ego certe scio, quod cum in conspectu virorum illustrium et in omni litterarum genere eruditorum eadem comparuerint, defectus intelligentiae et ignorantia linguae latinae mihi exterae et styli rusticitas et aliqua impropria, fortassis etiam offensiva expressio, apparebunt. Verum si perspicacem oculum ad meam captivitatem et ad meas miseras vel parum reflectant, procul dubio videbunt et has barbaras partes, et meam necessitudinem obliviscendi non solum illius parvae culturae, quam in christianitate apprehendi, sed etiam (ut dicunt) proprii nominis. Satis est dicere „Sumus inter Turcas“ ...*

Odlomak iz izvještaja o Lašvi

Crastina porro die 13. septembris, quia totus populus in collectione segetum occupatus erat, paucos auditores Dominus Antistes habuit, ideo elevato altari in domo parochi sacrum celebravit, adventum suum toti parochiae caute promulgari commisit: Hac eadem die primus nuntius de parta victoria contra Montenegrinos venit, ideo consultum fuit villas furtive visitare et dictam civitatem Travnik ob praesentes tryumphorum rumores non intrare, prudenter determinatum est ...

105

Sed mane facto 16. IX. peracto spiritali pabulo aliisque pastoralibus completis Reverendissimus Dominus Antistes ad pedes habuit Catarinam filiam Andreae Milosevich a villa Puratichi hujus parochiae Lasvae, cum duobus filiis lacrimantem velut alteram Magdalenam paenitentem, eo quod in absentia mariti Petri Sunarich a villa Zabiglie ejusdem curae, inscia ejus morte, copulata fuit a decem annis apud prophanum judicem cum Demetrio shysmatico Armeno in civitate Travnik, qui etiam tribus annis abest. Videns igitur dominus Antistes certam esse mortem Petri ac ipsam vere paenitentem, ac dissolvendam posterius matrimonium apud eundem prophanum judicem promitentem et jurantem, ejusque puerorum inter infideles fidem periclitantem excepit eam in gremium Ecclesiae, ab excommunicatione absolvit, confessionem ejusdem exaudivit, duos filios ejus instruxit et confirmavit ...

Odlomci iz Responsiones ad quaestiones Vicarii apostolici (str. 457 i dalje)

Facultates speciales Vicario Bosnae concedi solitae, prout et mihi a Sancta Sede die 3. IX. 1764. ad triennium fuerunt concessae, sunt sequentes (29 točaka):

Točka 11: *Tenendi et legendi, non tamen aliis concedendi, libros haereticorum vel infidelium de eorum religione tractantium ad effectum eos impugnandi, et alios quomolibet prohibitos, praeter opera Caroli Molinei, Nicolai Macchiavelli, Historiam civilem regni Neapolis Petri Giannone, poema inscriptum La Pucelle d'Orleans [Voltaire], et librum cui titulus De l'Esprit ...*

Ad 25) Secta dominans in toto hoc Vicariatu est Mahumatana longe lateque diffusa, qui suas mesquitas, scholas, parochos, magistros, missionarios, monachos, iudices et omnes suos superiores et legis doctores, in dies magis cultos et potentes habent. Schismatici etiam graeci sive orientales in duplici numero extant plures quam catholici, qui habent suas plures ecclesias, duos episcopos, presbyteros, monasteria et monachos; quorum numerus in tanta vastitate et dispersione nec scitur neque ob suspicionem sciri potest. Hebraei quoque etiam extant in sola civitate majori Saraievo circa mille; nec alia secta aut haeresis in hoc Vicariatu nostris temporibus adhuc est audita.

Ad 26) Schismatici isti graecum erronem et ritum tenent, sed idiomate illirico aut potius moscovitico in suis divinis utuntur.

106

Ad 27) Adsertio libertatis exercendi religionem catholicam in Vicariatu descripta in tomos cum suis objectionibus excresceret, sed tandem improbata remanebit. Enim vero licet pacta, conditiones et diplomata imperialia, in ipso hujus infelicissimi Regni Bosnae anno Domini 1463. captivitatis exordio, a Mahumete secundo Turcarum imperatore, qui illud regnum subjugavit, sint obtenta et acti apud eosdem fratres Min. ipsa originalia extant, quae usque ad praesentem a singulis successoribus Constantinopoli magno pretio confirmata fuerant. In his enim diplomatibus continetur, ut iidem fratres Minores circa suos latinos christianos liberam religionis evangelicae colendae exerceant jurisdictionem et, ne quisquam inferiorum impedire aut quoquo modo in iis molestare non praesumat, inhibetur. Quamvis etiam haec eadem imperialia Diplomata singulis annis in adventu novi Praesidis, vel in ejusdem confirmatione pro anno sequenti pretio 1000 scutorum Romanorum circiter redimantur et confirmata manent. Nihilo minus tot ecclesiae Mahumetanorum comendantium, praesidium et aliorum officialium ac militum tyranide sunt destructae, ut soli conventus fratrum Min. cum suis respective ecclesiis solo aequati jam cernuntur viginti. Nos omnes sacros administros implacabili odio Mahumetani et Schismatici prosequuntur dicentes „Si isti extirparentur, totus populus ad nos converteretur“. Sacramenta omnia derident, sacros conventus saepius pecunia mulctant, quod ad orandum Deum pro extirpatione Turcarum eos congregari imputant. Renegandi fidem catholicam quotidie tentant, puellas sibi matrimonio conjungendas rapiunt, capitalia tributa ab omnibus masculis exigunt, pecuniam extorquent, blasphemant, percutiunt, nostra publice rapiunt, impune nos occidunt, et alia innumera in odium nominis Jesu contra nos faciunt, ut si altioris ordinis penna omnia et clarius describeret, nullus, nisi forte experimento edoceatur, quantas persecutiones nos catholici a mahumetanis toleramus, sibi persuadebit.

Ad 34) Haereticos diximus extare nullos, catholici vero cum infidelibus aut cum schismaticis in divinis nom communicant nec in eorum ecclesiis sacra mysteria

peragunt, neque filias suas sponte in matrimonium eis dant; nisi quandoque contingant aliquam rapi vel quandoque malis occasionibus allecta profugiat sola ad eosdem, talisque omnis fidem negat, nec ullo modo ecclesiae reconciliatur. Quae vero ad schismaticos transeunt et coram illorum parochis, non solum matrimonium contrahunt, verum etiam, ut ferunt, rebaptizantur, certum est quod ecclesiae Romanae renunciant. Plures quoque illarum ad nos convertuntur; quae absolvuntur, instruuntur et coram nostro parochis cum catholico matrimonium celebrant. Saepius quoque accidunt catholicos etiam de aliqua puella contententes, ut finem suum secure assequantur, coram parochis infidelibus, dicto Caddi*, contractum matrimonium facere et hic dioecesano antiquo decreto immediate sciunt se esse excommunicationis maioris censura innodatos, qui deinde poenitentes publice absolvuntur, poenitentiam agunt et matrimonium coram nostro parochis revalidant.

Čitatelji ovih odlomaka moći će dočarati sebi život i okolnosti u kojima su živjeli naši narodi pod Turcima u Bosni, kao i u drugim krajevima. Osim izvještaja o vjerskim ondašnjim prilikama (otmici djevojaka, psovka, pojedinačnim prelascima s jedne vjere na drugu i „obraćenja“). Sve je to poznato iz historije ovih zemalja pod Turcima. Zbog prostora ovdje neću navoditi manje poznata značenja nekih latinskih neklasičnih riječi. To će čitatelji lako uočiti i razumjeti.

Željko Puratić

* Kadija